

האשה היהודיה בסבך הקידמה

פולה היימן

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

פולה היימן

האשה היהודיה בסבך הקידמה

פולה היימן

האשה היהודיה בסבך הקידמה

מקומה וייצוגה בעת החדשה

תרגמה מאנגלית

טל אילן

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים

Originally published in English under the title
Gender and Assimilation in Modern Jewish History
The Roles and Representation of Women
by Paula E. Hyman
Copyright © 1995 by the University of Washington Press

המערכת המדעית

פרופ' ישעיהו גפני (י"ר), פרופ' מרדכי ברויאר, פרופ' יעקב ברנאי
צבי יקוחיאל, פרופ' מרים ירדני, פרופ' יוסף טוב עסיס, פרופ' יוסף שלמון
מרכז המערכת: מעין אבינר-ירבהן

הביא לבית הדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה ראה אור בסיוע

The Fredrick W. Hilles Publications Fund of Yale University

התמונה שבדו"ת העטיפה ברשות, The Russian Museum of Ethnography,
St. Petersburg; התמונה שבגב העטיפה צולמה בידי Michael Marsland

מסת"ב 965-227-115-2 ISBN

Catalogue No. 185-382 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז ולמן שזר לתולדות ישראל, תשנ"ז

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 1997

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני
או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר מחשב ועימוד: מרכז ולמן שזר
לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית ('גרף-דן') בע"מ, ירושלים

לבנותי

יהודית ועדינה

תוכן העניינים

9	פתח דבר
11	מבוא
17	פרק ראשון: פרדוקס ההתבוללות
17	א. התבוללות
23	ב. נשים והתבוללות
31	ג. תפקידים ופעילות של נשים
38	ד. נשים בהנהגה וארגוני נשים
43	ה. האשמת האשה היהודיה
47	פרק שני: החילון המפתח: מזרח אירופה
49	א. חינוך חילוני לנשים
60	ב. האשה המפרנסת וההתבוללות
68	ג. נשים בפוליטיקה
73	ד. ארגוני נשים והאשה בעיתונות
80	פרק שלישי: אמריקה — ארץ החופש וההתבוללות
80	א. נשים והתבוללות
86	ב. השכלה לנשים
89	ג. פילנתרופיה יהודית
92	ד. נשים בעבודה
95	ה. האם כעקרת בית וכמחנכת
103	ו. האם המהגרת — דימוי ומציאות
110	פרק רביעי: הזהות היהודית בראי היחסים שבין המינים
110	א. מיגדר ואנטישמיות
115	ב. היהודי הציוני ה"חדש"
120	ג. ההתבוללות כזהות חדשה
122	ד. האשה כמנחילת מסורת
127	ה. נשים בהנהגה ובחינוך
135	רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים
141	מפתח כללי

פתח דבר

המלה "מיגדר" הוכנסה לאחרונה לשימוש בידי האקדמיה ללשון העברית כתרגום למלה האנגלית gender. אף שמלה זו איננה מופיעה בכותרת הספר, הרי שהיא נושא הספר כולו ועל כן חוזרת היא בו שוב ושוב. מיגדר מבטא את ההבדלים שבין נשים לגברים בתחומים שהם מעבר למין גרידא. בשנת 1992 הוזמנתי לתת את סדרת הרצאות שטרומ (Stroum Lectures) באוניברסיטת וושינגטון, וכך נתאפשר לי לבחון את תדמיתן ותפקידן המיגדריים של נשים יהודיות בעידן שבו התאמצו היהודים להגדיר לעצמם את מקומם באירופה ובארצות הברית. השאלה שאני מעלה בחיבור זה מתמקדת ביהודים האשכנזים. אני מקווה שהיא תעורר אחרים לחקור את התנסויותיהן של נשים ואת תדמיתן בקהילות הספרדיות, ובחלקים אחרים של העולם היהודי, כולל היישוב בארץ ישראל ובמדינת ישראל עצמה, שבהם לא דנתי כאן.

עם פרסום ספר זה ברצוני להודות לרבים שתרמו להופעתו. נדיבותם של שמואל ואלתאה שטרומ ודבקותם בחכמת ישראל סיפקו לי את הבסיס לספר זה. אני אסירת תודה מאוד להלל קיבל ולחבריו בתוכנית לימודי היהדות באוניברסיטת וושינגטון, על שהזמינו אותי לבוא לסיאטל. האירוח הנדיב שהעניקו לי, בפיקוחה המסור של מזכירת התוכנית, דורותי בקר, יחד עם מזג אוויר אביבי, תרמו לאווירה נינוחה, שהעניקה לי השראה מעבר למתן ההרצאות עצמן. השאלות של חברי הסגל האקדמי ושל אנשים אחרים בקהל פיתחו את תהליך ההרחבה והזיקוק של רעיונותי.

חברים רבים באוניברסיטה שלי, ייל, סייעו להתקדמות עבודתי בתחום של מיגדר והתבוללות, בהקשרים שונים. אני אסירת תודה במיוחד לחברי מרכז ויטני למדעי הרוח (Whitney Humanities Center) ולמועצת סגל לימודי הנשים (Women's Studies Faculty Council) שהקשיבו לנוסחים מוקדמים של רעיונותי והעלו הצעות רבות להמשך המחקר ולעידון הנקודות המרכזיות שבעבודתי. שתי קבוצות של תלמידים בקורס שלי על נשים ויהדות סייעו לעיצוב רעיונותי, כמו גם תלמידתי לתואר שלישי באותן שנים, בת ונגר. תענוג גדול הוא לחקור להיות חלק ממוסד המעודד גישור בין תחומים שונים

ורדיסציפלינות מדעיות רחוקות, ועל ידי כך מגביר את היצירתיות האינטלקטואלית של חוקריו.

התמזל מזלי לשבת בספריות ובארכיונים בעלי משאבים עשירים ללימוד היהדות בעת החדשה. אני מודה לספרנים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ובספריית האוניברסיטה העברית בהר הצופים בירושלים; במוסד יו"א, בסמינר התיאולוגי היהודי, ובאגף היהודי בספרייה העירונית, כולם בעיר ניו יורק, וכן בספריות השונות שבאוניברסיטת ייל.

מספר חבריז קראו טיטה אחת או אף יותר של חיבור זה והציעו עידוד, יעץ בעריכה וביקורת בונה. בכל שלב - בעריכת המחקר, בכתיבת ההרצאות ובהשמעתן בציבור, ובהפיכתן לספר זה - יכולתי תמיד לסמוך על ירחמיאל כהן, דבורה דבורק, מריח קפלן ודבורה דאש מור. כמעט עשרים שנה מפרה עבודתה של קפלן את מחקרי. דבורה מור הוציאה ממני את המיטב שבי בתפקידי המרובים כחברה, בעורכת וכבת פלוגתא. ספר זה טוב יותר כתוצאה מתמיכתם. ואולם, אני לבדי אחראית לכל חסרונותיו. תודות רבות נתונות לעורכות נעמי פסקל ופמלה גרוטמן על תמיכתן ואמונתן ועל העריכה המעולה.

בהכנת המהדורה העברית של הספר טרחו מספר אנשים נוספים. אני מודה לצבי יקותיאל ולצוות העובדים במרכז זלמן שזר על העניין שגילו בספר ועל הטיפול בו. לקיץ הילס באוניברסיטת ייל אני חבה תודה על שתרמה את הכסף לתרגום הספר. טל אילן תרמה את כישוריה כהיסטוריונית וכמתרגמת כדי להפוך ספר זה לנגיש יותר לקורא הישראלי. אני אסירת תודה לה על התלהבותה מן המפעל בד בבד עם זהירותה ביחסה אליו.

בני משפחתי נטלו חלק במשימה זו, והקשיבו בסבלנות רבה לסיפורים שנדלו מספרי זכרונות של נשים נשכחות. בעלי, סטנלי רוזנבאום, קרא את כל טיוטות הספר וניווט את הנוסח בעבור הקורא המשכיל שאיננו מומחה בתחום זה. בנותי, יהודית ועדינה, עוררו בי השראה בהתלהבותן המתמשכת ממפעל זה, אף שבמהלך שנתיים שמעו שוב ושוב על מעלליה של פעילה פמיניסטית אחת - פועה רקובסקי. חייהן הינם המשך הסיפור שאותו ניסיתי לספר ועל כן אני מקדישה לזן את הספר הזה באהבה רבה.

מבוא

ראשית לימודי לתואר מוסמך במדעי היהדות אירעה במקביל לפגישתי עם הפמיניזם כתנועה חברתית ואינטלקטואלית. המפגש תרם לעיצוב זהותי כאשה יהודיה והסב את תשומת לבי להעדרן של נשים מכל תחומי הלימוד שבהם עסקתי. כסטודנטית הפכתי פעילה בתנועת הנשים היהודית שהיתה אז בחיתוליה, וביחד עם שתי חברות כתבתי ספר פופולרי על תולדות הנשים היהודיות באמריקה, שפורסם בשנת 1976.¹ ואולם לספר זה לא היה קשר ישיר לתוכניותי האקדמיות וראיתי בו סטייה מעבודתי "הרצינית". כחוקרת התרבות בתחום ההתמחות שבו בחרתי – דברי ימי היהודים בצרפת בעידן המודרני. מחקר ההיסטוריה של הנשים היה אז רק בראשית דרכו. בתחום לימודי היהדות החלו חוקרים לחשוף את תולדותיהן של נשים רק בראשית שנות השמונים של המאה העשרים, והשפעתה של מגמה זו היתה מוגבלת לקבוצה קטנה – בעיקר של נשים וסטודנטיות.

ואולם, משניתנה לי ההזדמנות להציג את מחקרי בכנסים אקדמיים מצאתי עצמי נוטה יותר ויותר להתרכז בנושאים הקשורים לדברי ימיהן של נשים. פרסום מאמרים אלה, ובעיקר מאמרי על החרם שהוטל בניו יורק בשנת 1902 על בשר כשר, חרם שאותו הובילו נשים, הביא לתודעת החוקרים העוסקים בהיסטוריה של הנשים את ייחודה של האשה היהודיה, ובו בזמן העלה את שאלת המשמעות של דברי ימי הנשים על סדר יומם של כותבי תולדות ישראל.² ככל שהתגבשה התיאוריה הפמיניסטית, ועמה אף מחקר ההיסטוריה של נשים, הלכה וגברה שאיפתי ליישם היבטים מרתקים שצמחו מתוך מחקרים אלה גם בתחום דברי ימי ישראל. ההזמנה להגיש את סדרת ההרצאות על שם שטרם העניקה לי הזדמנות נדירה להגשים שאיפה זו.

1 באום, היימן, מישל, האשה היהודיה באמריקה.

2 היימן, "נשים מהגרות ומזאת צרכנים"; המאמר פורסם שוב ב-"*The American Jewish Experience*, ed. Jonathan Sarna, New York 1986, pp. 135-146 ובתוך: *Ethnicity and Gender: The Immigrant Woman*, ed. George E. Pozzetta, New York 1991, pp. 81-95. וראה גם מאמרי: "Culture and Gender: Women in the Immigrant Jewish Community", *The Legacy of Jewish Migration: 1881 and its Impact*, ed. David Berger (Social Science Monographs), New York 1983, pp. 157-168

כמו היסטוריונים רבים של דברי ימי ישראל בעת החדשה, נזקקתי במחקרי לשאלת ההתבוללות בהקשרים רבים ושונים: השתלבותם של מהגרים יהודים ממזרח אירופה הן בצרפת והן באמריקה, והשפעתה של האמנסיפציה על קהילה יהודית מסורתית אחת – קהילת אלזס הכפרית של המאה התשע-עשרה. עבודתי בתחום היהדות הכפרית משקפת את שאיפתי להפוך את המחקר ההיסטורי היהודי לכוללני יותר, תוך הדגשה שההתמקדות באליטות של גברים עירוניים, בייחוד אנשי הרוח שבהם, מציגה תמונה חלקית בלבד של ההווה ההיסטורית היהודית בעידן המודרני. אף שההנהגה הגברית היהודית, שהתרכזה בערים הגדולות, קבעה את סדר היום הציבורי של הקהילות היהודיות ודיברה בשם היהודים כולם, במסמכים רשמיים ובעיתונות היהודית, הרי נסיונם של רוב היהודים – נשים וגברים יהודים שלא הגיעו למעמד של הנהגה – לא נכלל בהכרח בהצהרותיהם של מי שהתיימרו לייצג אותם בציבור. בהתחשב בהשפעת ההתבוללות על דברי ימי היהודים בעידן המודרני נראה לי, שפירוש האופנים השונים שבהם השתלבו יהודים מודרניים בחברות שבהן חיו, והדרכים שעל פיהן עיצבו מחדש באופן יסודי ביותר את זהותם, צריך להיות מבוסס על בדיקת פלח רחב ככל הניתן של האוכלוסייה היהודית. הכללות בנושא ההתבוללות יכולות להועיל כל זמן שנלקחים בחשבון ההקשרים החברתיים הייחודיים שבהם הפכה הבחירה האינדיבידואלית להתנהגות קולקטיבית. ואולם, הרקע החברתי של נשים היה שונה בכל זמן ובכל מקום מזה של גברים בגלל חלוקת תפקידים חברתית ברורה ביניהם.

בספר זה ניסיתי להגשים שתי משימות הקשורות זו בזו: להשיב אל ספרי ההיסטוריה את חלקן של נשים יהודיות, שנרתמו להתמודד עם האתגרים החברתיים-הכלכליים והאידיאולוגיים של העידן החדש במערב אירופה, במרכז ובמזרח, וכן בארצות הברית, במיוחד במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים; ולהתחקות אחר תפקידן הרעיוני של שאלות המיגור בבנייה של הזהות היהודית בעת החדשה. אני מקווה שחיבור זה יוביל מלומדים בתחומים אחרים לחקור ולהעמיק בנושא. מטרתי היא להציב אתגרים ואני מקדמת בברכה תגובות הבוחנות בביקורתיות את קביעותי. ואולם תקוותי העיקרית היא שחוקרים בתחום דברי ימי ישראל בעת החדשה, שלא התמחו בשאלות הקשורות בהיסטוריה של נשים ובמיגור, יכירו באפשרויות הגלומות בתחומים אלה למחקר ואף לשינוי תפיסה ביחס להיבטים היסודיים של ההתפתחות ההיסטורית והתרבותית היהודית. אף שהכללתן של נשים בכתיבה ההיסטורית וזיון בשאלות של מיגור חשובה כשלעצמה, הרי שיש בה יותר מאשר "יש להוסיף נשים ולבחוש", כדברי ההיסטוריונית גרדה לרנר. חוקרות

פמיניסטיות שאפו ליותר מ"מילוי חללים" במידע הנוגע למחצית האנושות, ואף השיגו זאת. בתחום המחקר ההיסטורי העמידה דיסציפלינה חדשה זו במבחן תפיסות בסיסיות כמו תיקוף (פריודיזציה) או קביעת חשיבותה של העובדה ההיסטורית. כפי שהצעתי במקום אחר,³ המחקר בנושאי נשים ומיגדר בהיסטוריוגרפיה של היהדות בעת החדשה כבר הרחיב את תפיסתנו לגבי חיי הדת היהודיים, והם כוללים עתה נושאים הקשורים בפעילות הדתית בין כותלי הבית ובשאלות של רוחניות אישית. ההיסטוריה של הנשים שינתה את הבנתנו אף לגבי אופיה והגדרתה של הקהילה בקרב היהודים, וחשפה מורכבויות שלא היו ידועות עד כה בשאלת ההתבוללות. ספר זה, המתבסס על מחקריהם של עמיתים רבים כמו גם על מחקרי שלי, מוכיח, כמדומני, שכדי שחקר תהליך ההתבוללות בתקופה המודרנית יהיה בר תוקף, עליו לשלב דיון יסודי גם בשאלות של נשים ומיגדר.

ברור לי לגמרי שאין באפשרותי להקיף במסגרתו של חיבור קצר זה את כל ההיבטים והמורכבות של המשוב בין מיגדר להתבוללות בדברי ימי היהדות המודרנית. כל היהודים בעידן המודרני ניצבו בפני הצורך להתאים עצמם באופן כלשהו לדרישות התברה הסובבת ולאתגרים שהעמידו האידיאולוגיות החדשות והדגמים הכלכליים החדשים. תגובת היהודים לאתגרים אלה מוגדרת טוב ביותר במונח הסוציולוגי "התבוללות" (אסימילציה). אי לכך חופפות הגיאוגרפיה והכרונולוגיה של המשוב בין מיגדר להתבוללות בעת החדשה את ההיסטוריה היהודית עצמה. אף שהגבלתי את עצמי בספר זה לאירופה ולארצות הברית, והתמקדתי (למעט יוצאים מן הכלל בודדים) במאה השנים שבין 1850–1950, עדיין לא מיציתי את כל הנושאים העולים מתחום זה. ואולם, ההשוואות הרב־לאומיות שערכתי סבוכות דיין כדי להצדיק כמה השמטות, תהא חשיבותן אשר תהא. בשל ההתמקדות בארצות הברית ובאירופה, הוצאתי מראש מן המחקר את נושא החלוצות ביישוב היהודי בארץ ישראל ואת מאבקייהן לשוויון זכויות, שאותו הבטיחה להן כביכול הציונות. כמו כן לא עלה בידי לכלול בספרי את שאלת השתלבותם של יהודי צפון אפריקה והמזרח התיכון בתרבות המערבית, בתוצאה מקשריהם עם המשטרים הקולוניאליים והשפעתם של מוסדות החינוך של כ"ח. סיפוריהן של החלוצות ושל נשות יהדות המזרח מרתקים וחשובים, ושום מחקר בנושא מיגדר והתבוללות ביהדות

3 "Gender and Jewish History", *Tikkun* (Jan.–Feb. 1988), pp. 35–38; "Feminist Studies and Modern Jewish History", *Feminist Perspectives on Jewish Studies*, eds. Lynn Davidman & Shelly Tenenbaum, New Haven 1994, pp. 120–139

האשה היהודיה בסבך הקידמה מנסה להשיב אל ספרי ההיסטוריה את חלקן של נשים יהודיות, שנרתמו להתמודד עם האתגרים החברתיים-הכלכליים והאידיאולוגיים של העידן החדש, ולהתחקות אחר תפקידן הרעיוני של שאלות ה"מיגדר" בבניינה של הזהות היהודית בעת החדשה. החיבור מנתח את התהליכים המיגדריים של ההתבוללות ואת הדימוי של הנשים שליווה אותם. לאחר מכן הוא דן במהגרים היהודים ממזרח אירופה שייסדו קהילות יהודיות גדולות בארצות הברית. מסקנת הספר היא, שהבדלים באופן שבו חוו נשים וגברים את ההתבוללות, והגידול שחל בהצגת האשה כמורישה העיקרית של התרבות היהודית, עיצבו למעשה את הזהות היהודית המודרנית בשדה הקרב של מאבקי הכוח בין המינים.

פולה היימן מרחיבה ומתקנת מחקרים קודמים על ההתבוללות היהודית, שעסקו רק בגברים, על ידי התמקדות בנשים ובתחום הבית ולא רק בחיי הציבור. תוך סקירת התאקלמותם של היהודים באירופה המודרנית ובארצות הברית בשנים 1850-1950, היא דולה את חוויותיהן של נשים כפי שהן משתקפות בכתובים – זכרונות, עיתונים, כתבי עת ונאומים – ומגלה שדפוסי ההתבוללות של נשים היו שונים מאלה של גברים. בחינת ההבדלים הללו חושפת את המתח הטמון בתהליך ההתבוללות היהודי.

פולה היימן הינה פרופסור להיסטוריה יהודית מודרנית בקתדרה על שם לואי מוזס באוניברסיטת ייל. היא פעילה שנים רבות בתנועת הנשים ביהדות ארצות הברית וכתבה מאמרים רבים ומספר ספרים בתולדות עם ישראל, ביניהם: *The Emancipation of the Jews of Alsace: Acculturation and Tradition in the Nineteenth Century*

דאנאקוד 185-382